

M U Z E U L T Ă R I I C R I Ș U R I L O R

CRISIA

LV

O R A D E A • 2 0 2 5

DESPRE NOMENCLATURA COMUNISTĂ. CÂTEVA ELEMENTE ISTORIOGRAFICE ȘI CONCEPTUAL-METODOLOGICE

Gabriel MOISA*

ABOUT THE COMMUNIST NOMENCLATURE. SOME HISTORIOGRAPHICAL AND CONCEPTUAL-METHODOLOGICAL ELEMENTS ABSTRACT

The nomenclature was the privileged class of communist totalitarianism in Romania. We can say without much error that it was essentially made up of those who controlled the destinies and functioning of the communist state on various levels. However, they had a double life. One visible and one less visible. The second was impossible for citizens to know and came much closer to the blasphemous "Western imperialist" standards. In fact, they knew many of the flaws of the communist state that they assumed and evaded in equal measures. They assumed them on the facade, but they also bypassed them, seeking to escape into an exclusive geography of the nomenclature, as Vladimir Tismăneanu called it. There they had access to their own shops, medical treatments inaccessible to the ordinary population, large and spacious homes that other members of society could not even dream of, access to publications from abroad, the possibility of traveling and studying wherever they wanted, access to cutting-edge Western technology and clothing.

In addition to them, their families also enjoyed a preferential status. The life partners of the members of the nomenclature benefited from the same context, and their children went unhindered to study, including in the much-criticized "decadent" West.

The existence of the nomenclature, the privileged of the regime, was not discussed under communism because this category did not officially exist. Any reference to it was concealed, even forbidden, and the documents in which it was discussed were considered state secrets. Communism had solved the existence of social classes by abolishing them and, wasn't that right, all people were equal. The exploitation of "man by man" was considered a relic of the past, with exploiters disappearing in the conception of communist ideology with the elimination of the old capitalist regime.

Keywords: Nomenclature, Communism, Bihor, Romania, Privileges.

Lucrările teoretice consacrate nomenclaturii comuniste nu sunt foarte numeroase în istoriografia românească. Tocmai de aceea m-am lovit de o anumită dificultate în a încerca să înțeleg/identific și mai ales să conceptualizez problematica, în condițiile tentativei de a realiza un stop-cadru asupra nomenclaturii comuniste din județul Bihor în anul 1989. Am constatat că, în ciuda definițiilor din dicționare sau din altă parte, definirea acestei adevărate „caste” este destul de dificil de realizat.

* Universitatea din Oradea/Muzeul Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal; email: gabimoisa@hotmail.com.

O trecere în revistă a istoriografiei românești referitoare la subiect ne arată că analizele teoretice asupra nomenclaturii sunt, încă, în stadiul incipient. Chiar și dacă vorbim de biografiile liderilor comuniști, acestea sunt destul de puține, ceea ce face o dată în plus dificilă cunoașterea fenomenului¹. Incursiunile mai consistente sunt circumscrise altor istoriografii.

Există câteva nume care s-au oprit asupra conceptului. Prin 1957, Milovan Djilas, atunci deja un proscris al regimului titoist, publica un volum excepțional și șocant pentru vremea respectivă, unde în zece capitole explica destul de convingător apariția unei noi clase în interiorul regimurilor comuniste². Cel de-al treilea, intitulat chiar „The New Class”³, era revelator. Astfel, spune acesta, în URSS și restul țărilor comuniste, aproape nimic nu s-a întâmplat precum au anticipat cei mai proeminenți strategii ai comunismului ca Lenin, Stalin, Troțki și Buharin. Ei, spune Djilas, s-au așteptat ca statul să dispară rapid, iar democrația să fie consolidată. Însă, spune acesta, s-a întâmplat exact invers. Tot aceștia preconizau o îmbunătățire rapidă a nivelului de trai ori nu a existat aproape nicio schimbare în acest sens. Mai mult, în țările est-europene subjugate de sovietici, nivelul de trai chiar a scăzut substanțial. Au crezut, de asemenea, că diferențele dintre orașe și sate, dintre munca intelectuală și cea fizică, vor dispărea încet, în schimb și aceste diferențe au crescut. Anticipările comuniste în alte domenii nu s-au adeverit, iar printre cele mai evidente se numără așteptările comuniștilor privind evoluțiile în lumea non-comunistă care ar fi trebuit să ducă la abandonarea capitalismului și transpunerea în practică a revoluției mondiale⁴.

Descriind cu mare acuitate „noua clasă”, din care și el făcuse parte până să fie marginalizat, Milovan Djilas a reușit să o definească aproape perfect. Astfel, spune el, aceasta este o clasă a cărei putere asupra oamenilor este cea mai completă cunoscută în istorie. Din acest motiv, este o clasă cu viziuni foarte limitate, viziuni false și nesigure. Strâns înrădăcinată în sine și în deplină autoritate, noua clasă trebuie să-și evalueze în mod nerealist propriul rol și pe cel al oamenilor din jurul ei. După ce a atins industrializarea, noua clasă nu poate face nimic mai mult decât să-și întărească forța brută și să jefuiască poporul. Ea încetează să mai creeze. Moștenirea sa spirituală este cuprinsă de întuneric. În timp ce noua clasă a realizat unul dintre cele mai mari succese ale sale în revoluție, metoda sa de control este una dintre cele mai rușinoase pagini din istoria omenirii. Oamenii se vor minuna de grandioasele inițiative pe care le-a realizat și se vor rușina de mijloacele pe care le-a folosit pentru a le realiza. Când noua clasă va părăsi scena istorică, acest lucru trebuind să se întâmple, va exista mai puțină tristețe pentru dispariția sa decât a existat pentru orice altă clasă dinaintea ei. Sufocând totul, cu excepția a ceea ce i se potrivea egoului său, s-a condamnat la eșec și la o ruină rușinoasă⁵. Așadar, Milovan Djilas a avut puterea de a desena foarte aproape, clar și rece, nomenclatura comunistă încă din 1957, prevăzându-i și dorindu-i, în același timp, dispariția. Ceea ce s-a și întâmplat.

Un deceniu mai târziu, în 1967, Ghiță Ionescu, unul dintre cei mai importanți politologi ai secolului trecut, plecat din România după instalarea comunismului, a publicat, de asemenea, o

¹ Vladimir Tismăneanu, *Biografiile nomenclaturii comuniste*, în *Revista 22*, 27.04.2010, pe <https://revista22.ro/vis-a-vis/vladimir-tismaneanu/biografiile-nomenclaturii-comuniste>.

² Milovan Djilas, *The New Class. An Analysis of the Communist System*, Praeger, New York, 1957.

³ *Ibidem*, p. 37-69.

⁴ *Ibidem*, p. 37.

⁵ *Ibidem*, p. 69.

lucrare reprezentativă din această perspectivă. Astfel, *L'avenir politique de l'Europe Orientale* face o radiografie a modului în care partidul unic își impune autoritatea în peisajul politic construit după chipul și asemănarea lui, controlând întreaga societate, în paralel cu închegarea unei birocrații atotcuprinzătoare⁶. Aproximativ în același timp apare și studiul lui Karol Modzelewski și Jacek Kuron referitor la Polonia, în acel moment doar doi tineri plecați în Occident. Dând acest exemplu concret, cei doi autori susțin că sistemul politic polonez nu respectă de fapt nicio normă democratică, viața politică, populată cu o birocrație bine selectată, oferind un peisaj în care nimic nu este real⁷.

Este sesizabil faptul că înainte de căderea regimurilor comuniste nu au fost mulți cei care au dezbătut chestiunea. Bogdan Harasymiw și Thomas Lowit au fost, alături de cei pomeniți mai sus, doi dintre aceștia. Primul are o lucrare foarte importantă din această perspectivă. Este vorba despre *Nomenklatura: The Soviet Communist Party's Leadership Recruitment System*⁸, care ajunge aproape la aceleași concluzii precum Milovan Djilas, făcând o analiză cu aplecare specială asupra Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Cel de-al doilea, Thomas Lowit, are mai multe studii referitoare la nomenclatura din statele comuniste est-europene, ajungând la concluzia că partidele comuniste din această parte a lumii sunt, de fapt, niște partide polimorfe⁹. Bine articulate și congruente unei analize extrem de fine, aceste studii pun în evidență, într-o vreme în care regimurile comuniste o duceau multumitor, o imagine nefardată a partidelor stat de aici și a noii clase de birocrati denumită nomenclatură¹⁰.

În același areal este circumscris și Michael Vonslensky cu mai multe lucrări bine argumentate legate de nomenclatura sovietică și privilegiile acesteia în URSS, una din lucrări apărută în 1980¹¹.

Aproape pe aceleași coordonate ale cercetării regăsim nume ca Gyl Eyal, Ivan Szelenyi, Eleonor Townsley. Pornind de la nomenclatura comunistă, aceștia analizează noua elită conducătoare din Europa de Est de după 1989, ajungând la concluzia că aici avem de-a face cu un soi de capitalism fără capitaliști, construit în bună măsură de foști membri ai nomenclaturii comuniste din această parte a lumii¹².

Dincolo de abordările istoriografiei occidentale, există și o literatură consacrată subiectului pentru aproape fiecare țară din blocul răsăritean. Despre nomenclatura din Republica Democrată Germană au scris M. Wagner¹³ și H. Amos¹⁴, despre cea din Polonia, A. Paczowski¹⁵ și deja invocații Karol Modzelewski, Jacek Kuron, din Republica Socialistă Cehoslovacia, K. Kaplan¹⁶, V.

⁶ Ghiță Ionescu, *L'avenir politique de l'Europe Orientale*, Paris, S.D.E.I.S., 1967, 387 p.

⁷ Karol Modzelewski, Jacek Kuron, *Lettre ouverte au Parti Ouvrier Unifié Polonais*, Paris, 1965, 100 p.

⁸ Bogdan Harasymiw, *Nomenklatura: The Soviet Communist Party's Leadership Recruitment System*, în *Canadian Journal of Political Science*, II, 1969, p. 121-135.

⁹ Thomas Lowit, *Le party polymorphe en Europe de l'Est*, în *Revue française de science politique*, 4-5, 1979, p. 812-846.

¹⁰ Thomas Lowit, *Y-a-t-il État en Europe de l'Est*, în *Revue française de sociologie*, 2, 1979, p. 431-466.

¹¹ Vezi mai ales Michael Vonslensky, *La nomenklatura. Les privilégiés en URSS*, Editura Belford, Paris, 1980, 572 p.

¹² Gyl Eyal, Ivan Szelenyi, Eleonor Townsley, *Capitalism fără capitaliști. Noua Elită conducătoare din Europa de Est*, Omega Press, București, 2001, 355 p.

¹³ M. Wagner, *Ab norgen bist du Director: das System der Nomenklaturkader in der DDR.*, Ost, Berlin, 1998.

¹⁴ H. Amos, *Politik und Organization der SED-Zentrale 1949-1963. Struktur und Arbeitsweise von Politbüro, Sekretariat, Zentralkomitee und ZK-Apparat*, LIT Verlag, Münster, 2003.

¹⁵ Andrzej Paczowski, *System nomenklatura kadr w Polsce (1950-1970)*, Instytut Studiów Politycznych, Warszawa, 2000, 103 p.

¹⁶ K. Kaplan, *Kádřova nomenklatura KSC, 1948-1956: Sborník dokumentů*, Praha, 1992, 199 p.

Hradecka și F. Koudelka¹⁷, din Republica Populară Ungară, G. Varga și I. Szakadát¹⁸, iar din Bulgaria Alexander Vezhenkov¹⁹.

Istoriografia românească are și ea câteva contribuții consacrate nomenclaturii comuniste autohtone. Începuturile mai solide pot fi stabilite undeva pe la mijlocul anilor 2000, deși mai fuseseră câteva încercări ad-hoc mai puțin elaborate, dacă ar fi să amintim doar articolul lui Florin Constantiniu din *Dosarele istoriei*²⁰ publicat în 1996, într-un context în care se poate vorbi despre sfârșitul unui prim ciclu politic tranzitoriu început în decembrie 1989²¹. Odată cu trecerea anilor, cercetătorilor le-a devenit mai clar mersul lucrurilor și s-au putut apropia mai bine de privilegiații regimului comunist din România, pornind în sens invers din momentul prezent, constatarea, nu de puține ori, fiind aceea că în România, capitalismul s-a construit fără capitaliști și cu prea mulți aparținători ai fostei nomenclaturi deveniți membri ai unei „noi” elite politice.

Primul studiu serios, cuantificat ca făcând parte din această categorie, este cel semnat de Nicoleta Ionescu-Gură. El este consacrat configurării nomenclaturii CC al PMR în perioada 1949-1954²². După o amplă incursiune prin ceea ce a însemnat reorganizarea PMR-ului din 1950 și cum arăta noua structură a aparatului CC al PMR, cum funcționa o secție de partid sau învățământul de partid, autoarea ajunge la concluzia că această nouă clasă care se ivea se bucura de privilegii și avantaje economice inspirate după cele ale nomenclaturii sovietice, separând-o astfel de restul populației. Aceasta, noua clasă, era de fapt un instrument în realizarea politicii partidului comunist, dar și în impunerea controlului asupra întregii societăți²³.

Nicoleta Ionescu-Gură revine în 2006 și ne propune un amplu studiu prin care ne oferă o imagine articulată asupra a ceea ce a însemnat nomenclatura comunistă românească în primele sale două decenii²⁴. După o introducere clarificatoare asupra realităților intestinale ale CC al PMR, autoarea, pornind de la documentele de arhivă, dezbate nomenclatura CC al PMR încercând o definire a acesteia, cine făcea parte din ea, evoluția acesteia, organizarea și privilegiile nomenclaturii, dar și învățământul de partid ca mijloc de îndoctrinare și sursă generatoare de nomenclatură²⁵. Cartea excelează la capitolul documentare, interpretare și la descrierea evenimentială a lucrurilor, făcând din ea o lucrare edificatoare din mai multe puncte de vedere.

Contribuții de luat în seamă, dintr-o anumită perspectivă, au fost aduse problematicii în cauză de către Marius Tudor și Adrian Gavrilăscu²⁶, precum și de Laurențiu Ștefan²⁷. Marius

¹⁷ V. Hradecka, F. Koudelka, *Kádova politika a nomenklatura KSC, USD*, 1998, 242 p.

¹⁸ G. Varga, I. Szakadát, *Ime a nomenklaturak! Az MDP és az MSZP hatásköri listái*, în *Társadalmi Szemle*, nr. 3, 1992, p. 73-95.

¹⁹ Alexander Vezhenkov, *The System of Nomenklatura: The Case of the Bulgarian Communist Party (1944-1989)*, în Irina Vainoski-Miha (eds.), *New Europe College Regional Program 2003-2004, 2004-2005*, Bucurest: NEC, [2007]), p. 367-408.

²⁰ Florin Constantiniu, *Geneza nomenclaturii comuniste*, în *Dosarele istoriei*, nr. 4, 1996, p. 2-8.

²¹ Florin Abraham, *România de la comunism la capitalism*, Editura Tyritonic, București, 2005, p. 19.

²² Nicoleta Ionescu-Gură, *Reorganizarea PMR-ului după modelul PC(b) al URSS și crearea nomenclaturii CC al PMR în Republica Populară Română (1949-1954)*, în vol. *Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România Comunistă*, CNSAS, București, 2001, p. 216-250.

²³ *Ibidem*, p. 250.

²⁴ Eadem, *Nomenclatura Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, Editura Humanitas, București, 2006, 455 p.

²⁵ *Ibidem*, p. 66-146.

²⁶ Marius Tudor, Adrian Gavrilăscu, *Democrația la pachet. Elita politică în România postcomunistă*, Compania, București, 2002.

²⁷ Laurențiu Ștefan, *Patterns of Political Elite Recruitment in Post-Communist Romania*, Ziua, București, 2004; Idem, *Who governs Romania?*, Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2012.

Tudor și Adrian Gavrilesco, în lucrarea *Democrația la pachet. Elita politică postcomunistă*, apărută în 2002, rămân însă prea mult cantonați în evenimential fără a teoretiza, dimensiunea politică fiind prea mult exacerbată în legătură cu tensiunea prezentă în spațiul public românesc în ultimul deceniu al secolului trecut. În schimb, studiul lui Laurențiu Ștefan, *Patterns of Political Elite Recruitment in Post-Communist Romania*, apărut ceva mai târziu, prin interpretarea propusă și achizițiile metodologice actualizate, este o realizare semnificativă pentru cunoașterea elitelor postcomuniste, înțelegând aici inclusiv continuitățile aferente vechiului regim.

Printre cele mai consistente realizări istoriografice ale ultimilor ani consacrate subiectului sunt, fără doar și poate, cele semnate de Raluca Groșescu²⁸. Cea mai importantă dintre ele a fost publicată la Paris în 2012. Este vorba despre *Les communistes dans l'après-communisme. Trajectoires de conversion politique de la nomenklatura roumaine après 1989*, o lucrare remarcabilă, comparabilă cu cele mai multe dintre lucrările de referință în domeniul cercetărilor de tranzitologie, atunci când discutăm despre convertirea puterii în Europa de Est. Adeptă a propunerilor metodologice venite dinspre Juan Linz și Alfred Stepan, asumate plenar de autoare, aceasta a analizat retrospectiv elitele postcomuniste urmărindu-le dezvoltarea politică, dar și cea profesională, încă dinainte de 1989. De fapt, prima parte a studiului converge unic spre analiza nomenclurii românești de dinainte de 1989. A doua discută despre sincopa nomenclurii din decembrie 1989 și lunile imediat următoare, despre aparenta sa retrogradare, după cum ne spune autoarea. În fine, în a treia parte, Raluca Groșescu abordează aspectele referitoare la revirimentul și continuitatea nomenclurii pe foarte multe paliere, aceasta regrupându-se foarte solid sub aspect politic, dar nu numai între 1990 și 2000. Volumul Ralucăi Groșescu este unul inovator, am putea spune, bazat pe o documentare solidă și o bornă de neocolit pentru toți cei care vor aborda tranziția postcomunistă a României.

Cel de-al doilea studiu al autoarei, excelent și acesta, este dedicat analizei fizionomiei nomenclurii Partidului Comunist Român. Concluziile acestuia sunt elocvente. Pe de o parte el subliniază dificultatea demersului în ceea ce înseamnă discuția asupra nomenclurii, „*studierea conceptului de nomenclatură lasă încă numeroase piste de cercetare deschise*”²⁹, ne spune autoarea, iar pe de alta sugerează nevoia de analiză la rece, neutră, pentru a putea înțelege motivele care „*au determinat longevitatea acestui sistem sau relațiile de putere care l-au caracterizat*”³⁰. În fine, Raluca Groșescu accentuează necesitatea unei atenții sporite acordate în cadrul cercetărilor sesizării subcategoriilor nomenclurii pentru a înțelege, astfel, de ce unii au reușit după 1989, iar alții au suferit o cădere socială din care nu s-au mai ridicat.

Aspecte relevante pentru subiectul în discuție găsim și la Florin Abraham în studiul consacrat trecerii României de la comunism la capitalism, apărut în 2005³¹, la Marius Oprea cu *Moștenitorii Securității*³², la Vladimir Tismăneanu în *Stalinism pentru eternitate*³³ și *Lumea secretă a nomenclurii*. Aceasta din urmă merită puțină atenție întrucât răspunde unor întrebări pertinente legate de cunoașterea nomenclurii comuniste românești, mai ales a celei din

²⁸ Raluca Groșescu, *Les communistes dans l'après-communisme. Trajectoires de conversion politique de la nomenklatura roumaine après 1989*, Michel Houdiard, Paris, 2012; Eadem, *Fizionomia nomenclurii*, în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc*, 2022, p. 109-140.

²⁹ *Ibidem*, p. 140.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ F. Abraham, *România de la comunism la capitalism*, Editura Tritonic, București, 2005, 640 p.

³² Marius Oprea, *Moștenitorii Securității*, Editura Polirom, Iași, 2018, 279 p.

³³ V. Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005.

Cartierul Primăverii. Aceasta în primul rând pentru că Vladimir Tismăneanu prezintă „propriile mele experiențe în interiorul unui grup pe care am ajuns să-l cunosc, îndrăznesc să cred, foarte bine. Un microcosm politic și psihologic, numit de mine cândva Bizanț roșu”³⁴.

Mai există, de asemenea, dicționare și enciclopedii care repertoriază prin intermediul unor microbiografii persoane susceptibile ca făcând parte din nomenclatura comunistă³⁵, dar și o serie de biografii ale liderilor comuniști.

Când discutăm despre totalitarism, un teren fertil de discuție asupra unui concept aflat în secolul al XXI-lea în continuă mișcare³⁶, lucrurile nu sunt deloc simple. În 1987, istoricul Karl Bracher, alături de alți gânditori ai fenomenului, a decretat că secolul XX ar trebui definit ca un secol al totalitarismului³⁷. Numai că din 1987 până astăzi contextele au mai evoluat. Lucrurile s-au schimbat odată cu căderea comunismului într-o bună parte a lumii, conceptul dilatându-se foarte mult și transgresând spre teritorii necatalogate neapărat ca atare până în secolul nostru³⁸.

Legat de totalitarism, cel de extrema stângă mai ales, dar nu numai, apare și termenul de nomenclatură. El desemnează, potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române, „*totalitatea posturilor de conducere în organele de partid și de stat din fosta URSS și țările satelite*”³⁹, deci și din România comunistă. În egală măsură, termenul mai face însă trimitere și la un „*grup social cu prerogative excepționale în regimurile de tip sovietic sau totalitare*”⁴⁰, adică la privilegiații regimului atât din sfera structurilor de partid cât și a administrației statului comunist, care în multe cazuri se suprapuneau, ai elitei cultural-științifice și a celei economice, referindu-mă aici mai ales la directorii întreprinderilor, dar nu numai, cei mai mulți dintre aceștia absolvenți ai Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român, sau, unii dintre ei, în cazul Bihorului, doar ai Școlii Interjudețene de Partid din Oradea.

Pentru un istoric este foarte important să reușească definirea cât mai cuprinzătoare a conceptului de nomenclatură întrucât, cel puțin în cazul românesc, dar nu numai, înțelegerea lui în toată complexitatea sa ne-ar ajuta să surprindem mai bine consecințele fenomenului asupra întregii societăți românești postdecembriste. Dintru început trebuie subliniat însă faptul că nomenclatura nu a fost un grup compact, monolitic.

În fapt nu e deloc facil a defini nomenclatura întrucât nu este o categorie omogenă, în interiorul său având loc numeroase tensiuni și „reglări de conturi” de-a lungul timpului. În cadrul său existau structuri ierarhice diferite, atât profesionale cât și ideologice, cu puteri de decizie, responsabilități și viziuni diverse. Toate acestea puteau constitui și de multe ori chiar au constituit, facțiuni antagonice. Trebuie știut că sistemul nomenclaturii nu era caracteristic numai organizațiilor de partid, ci și altor segmente conducătoare ale statului sau altor categorii precum

³⁴ Idem, *Lumea secretă a nomenclaturii. Amintiri, dezvăluiri, portrete*, Editura Humanitas, București, 2012, p. 7.

³⁵ Florica Dobre (coord.), *Membrii C.C. al PCR 1945-1989. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2004; Gheorghe Crișan, *Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România: 1944-1989*, Pro Historia, București, 2001.

³⁶ F. Abraham, *Provocări epistemologice ale totalitarismului. O metodologie a studiului regimurilor comuniste*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013, p. 23-109.

³⁷ *Ibidem*, p. 23.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Academia Română, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

⁴⁰ *Ibidem*.

cele din structurile economice, administrative, militare, cultural-ideologice etc. De altfel, așa cum afirmă și Raluca Groșescu într-un studiu consacrat fizionomiei nomenclaturii românești, pe axa orizontală pot fi sesizate mai multe categorii în cadrul acesteia, în funcție de diverse domenii de activitate⁴¹. Astfel, există nomenclatura de partid, nomenclatura de stat, din Armată și Securitate, nomenclatura organizațiilor de masă (conducerea sindicatelor, diverselor uniuni, funcțiile de conducere din asociații profesionale, uniuni ale minorităților naționale etc.), nomenclatura economică, nomenclatura culturală și științifică și nomenclatura afacerilor externe⁴². Posibil să fie și altele, evident, acestea fiind cele mai ușor perceptibile.

În fine, pe o axă verticală, nomenclatura comunistă era situată pe mai multe niveluri ce porneau de la național spre regional, județean și local. Toate acestea contribuiau esențial la controlul total asupra societății și la stabilitatea regimului.

Dacă facem referire directă strict la nomenclatura românească putem spune că există trei etape ale apariției și consolidării sale⁴³. Prima este circumscrisă perioadei cuprinse între înființarea PCR și anul 1947, când a avut loc preluarea deplină a puterii. A doua între 1947 și 1960, cunoscută ca faza dogmatică, etapă în care represiunea a cunoscut ritmuri înalte, iar violența devenise un demers aproape cotidian, și, în fine, etapa 1960-1989. Aceasta din urmă a fost perioada de „consolidare a sistemului de nomenclatură care treptat se auto-impunea ca grup dominant al societății”⁴⁴. Ea mai este numită și faza oligarhică, caracterizată prin „stabilizarea sistemului și internalizarea terorii”⁴⁵. A fost vremea în care membrii nomenclaturii au avut posibilitatea pleneră de fructificare a privilegiilor pregătite doar pentru această societate a privilegiatilor.

În interiorul acestui grup numit nomenclatură a existat o serie de relații de putere care au structurat de fapt în timp elita/contra-elita conducătoare a regimurilor comuniste din Europa de Est. Decriptând modelele funcționale ale acestei „instituții” înțelegem mult mai bine ce se întâmplă în zilele noastre.

Astfel, înțelegem că în carcasa societăților dictatoriale de tip sovietic, din care a făcut parte și România, funcționarea acestora nu s-a bazat exclusiv pe teroare, ci că a avut pus la punct un sofisticat complex de selecție și recrutare bazat aproape exclusiv pe obediență, loialitate și conformism politic. Aceasta a avut drept consecință, spune Raluca Groșescu, asigurarea unui „control permanent al partidului unic asupra ansamblului de procese decizionale din societățile comuniste. În schimbul obedienței față de ideologia și practica politică oficială, elitele care au format nomenclatura statelor est-europene au beneficiat de o serie de privilegii, care le-au determinat dependența față de sistemul comunist. Penetrând ansamblul societății de tip sovietic și asigurând fidelizarea diverselor categorii de elite conducătoare, sistemul de nomenclatură a avut un rol decisiv în perpetuarea controlului partidului asupra tuturor domeniilor de activitate socială”⁴⁶. Odată sesizate și cuprinse aceste lucruri ne va fi mai ușor să înțelegem de ce este astăzi România astfel/altfel, cum se face selecția în politica românească, ce rol are fidelizarea oamenilor din

⁴¹ R. Groșescu, *Fizionomia nomenclaturii*, în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc*, 2022, p. 125.

⁴² *Ibidem*, p. 125-128.

⁴³ *Ibidem*, p. 125.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 110.

ierarhiile politico-sociale față de liderii politici și cum se structurează controlul partidelor asupra întregii societăți. În prea multe puncte constatăm congruențe comportamentale între elita politică de astăzi și reflexele nomenclaturii comuniste, ceea ce ne face să credem că chiar dacă formele s-au schimbat, fondul a rămas aproape același, asigurat de fapt de perpetuarea unui important segment al nomenclaturii comuniste în România postdecembristă.

În opinia cercetătorilor fenomenului, nomenclatura este catalogată de mulți ca fiind o „anti-elită”. Analizând scrisul istoric referitor la această chestiune Raluca Groșescu, un cercetător atent a ceea ce înseamnă această castă în comunism, subliniază că *„fie că s-au situat într-o perspectivă a teoriei elitelor, fie că au abordat nomenclatura dintr-o perspectivă neomarxistă a teoriei claselor sociale, cercetătorii care au analizat organizarea politică și stratificarea socială din regimurile de tip sovietic au caracterizat nomenclatura ca grupul social dominant al societăților comuniste”*⁴⁷. Acest lucru a fost susținut și de alți cercetători sau chiar de lideri politici și ideologi ai comunismului din diferite zone, precum Milovan Djilas, Karol Modzelewski, Jacek Kuron. Alți autori, Raymond Aron, George Mink sau Jean Charles Szurek, au fost mult mai nuanțați în propriile considerații, considerând că nomenclatura este de fapt o elită conducătoare a societății, nu neapărat o nouă clasă socială⁴⁸.

Avansând la rândul său o concluzie asupra problematiei în discuție, istoricul Florin Abraham apreciază că cei mai mulți cercetători ai problemei consideră că aceasta, nomenclatura, *„ar fi lipsită de valoare, rezultat al aplicării criteriului de clasă, nu al celui meritocratic”*⁴⁹. Pe cale de consecință, spune el, educația ideologică a nomenclaturii în totalitarismul comunist nu ar fi fost una autentică, întrucât nu era rodul unei selecții meritocratice, ci de cu totul altă factură. Aceasta desigur prin comparație cu elitele create într-o lume democratică⁵⁰.

Același Florin Abraham consideră că în majoritatea studiilor dedicate subiectului cu referire la România *„istoricii și sociologii folosesc noțiunea de „elită politică” în sensul ei funcțional, de grup al celor care exercită puterea în societate, înțelegându-se prin aceasta, în cea mai mare parte, nomenclatura. Valoarea modelului funcționalist de analiză a nomenclaturii regimului comunist se relativizează dacă intrăm în profunzimea modului de exercitare a puterii. În mod firesc apare întrebarea dacă membrii nomenclaturii sunt cu adevărat „deținători ai puterii? Prin definiția larg acceptată a conceptului de dictatură totalitară se utilizează concepția potrivit căreia aplicarea „principiului Liderului” transforma partidul unic într-o structură riguros ierarhizată, în care membrii nomenclaturii nu participau în mod autentic la luarea deciziilor, acestea fiind luate într-un grup restrâns sau erau decizii unipersonale. Teza modelului totalitar de exercitare a puterii în cadrul PCR este valabilă – în liniile ei esențiale – atât pentru a doua parte a epocii Gheorghiu-Dej cât și pentru perioada lui Nicolae Ceaușescu începând cu mijlocul anilor 1970. Putem adopta și o abordare complementară: puterea nomenclaturii nu era dată în principal de participarea ei la formarea și luarea deciziilor, ci pentru că era însărcinată să controleze/vegheze modul în care erau aplicate politicile decise de Lider. Dintr-o atare perspectivă, nomenclatura ne apare ca o veritabilă deținătoare a puterii, deoarece chiar dacă în raport cu societatea modul de luare a deciziilor era*

⁴⁷ *Ibidem*, p. 129.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 132-133.

⁴⁹ F. Abraham, *Învățămintul de partid și elitele regimului comunist din România. Pentru o agendă a cercetării*, în Sorin Radu (coord.), *Învățămintul de partid și școlile de cadre în România comunistă. Context național și regional*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014, p. 17.

⁵⁰ *Ibidem*.

*lipsit de orice transparență și control autentic, membrii elitei politico-administrative erau considerați pe drept cuvânt cei de care depindea exercitarea concretă a puterii*⁵¹.

În fapt nomenclatura era un teritoriu destul de restrâns în cadrul țărilor comuniste, populat cu elite/contra-elite ale partidelor comuniste, populat în primul rând de demnitari cu responsabilități importante, dar, desigur, și privilegii pe măsură. Lor li se adăugau cei din rândul doi al puterii, potențaii locali de la nivelul județelor, cu responsabilități și privilegii de plan secund, dar foarte importanți în osatura politică, administrativă și economică a statului comunist. Aceștia din urmă erau un fel de „satrați” ai locului și duceau la îndeplinire ordinele liderului suprem, fie că s-a numit Gheorghiu-Dej sau Nicolae Ceaușescu. Discutăm, așadar, despre nomenclatura de partid în primul rând întrucât unii cercetători discută și despre alte categorii ale nomenclaturii⁵².

Cu toții au dezvoltat o serie de paradigme comportamentale și mentale de care nu s-au mai putut dezbara. Au reușit eventual să le mascheze, mai bine sau mai rău, până la dispariția lor din peisaj, nu fără a lăsa însă urmași. Cele peste trei decenii și jumătate trecute de la schimbările de nuanță din viața României confirmă acest lucru cu vârf și îndesat, mai ales că după 1989 aproape toți au rămas foarte prezenți în viața publică (politică, administrativă, economică, socială, culturală, în educație etc.). Aceasta explică multe din dificultățile și eforturile României de a se dezbara de mentalitățile comunismului, iar recentul segment electoral 2024-2025 confirmă din plin această afirmație. Este mai mult decât evident că de fapt avem de-a face cu o dispută între vechile opțiuni de sorginte totalitar-comunistă și alternativele lor care ne pun pe tapet oferte conceptuale și de viață mult mai generoase, numite generic de tip occidental.

Cei mai „buni” dintre ei erau școliți în instituții speciale dedicate lor și create imediat după ocuparea României de către Armata Roșie, când propaganda oficială prezenta intrarea armatei sovietice în țară drept un moment eliberator mult așteptat de populație și binevenit pentru a scăpa națiunea română de „exploatarea” capitaliști. Toate acestea, și multe altele, trebuiau transmise populației sistematic pentru a intra în mentalul colectiv și a accepta mai ușor noile realități ce urmau a fi implementate în România.

Prima instituție creată în acest sens a fost Universitatea Muncitorească a Partidului Comunist din România, înființată imediat după instaurarea guvernului Petru Groza la 6 martie 1945. Aceasta a fost urmată de Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu”, sub numele fostului militant socialist Ștefan Gheorghiu, și de Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov”. Ele au fost unificate în 1954, iar din 1970 au fost subordonate Academiei de Științe Sociale și Politice „Ștefan Gheorghiu”⁵³. S-a construit astfel o categorie a tehnocraților de partid, consolidată și prin înființarea Centrului de Perfecționare a Cadrelor (CEPECA), centru deschis în Otopeni la 4 septembrie 1967. Acesta a fost însă integrat la rândul său în Academia de Științe Sociale și Politice „Ștefan Gheorghiu” începând cu anul 1971⁵⁴, instituția cea mai solidă de formare a cadrelor de nădejde ale regimului Nicolae Ceaușescu⁵⁵.

⁵¹ *Ibidem*, p. 17-18.

⁵² R. Groșescu, *Fizionomia nomenclaturii*, în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc*, 2022, p. 109-140.

⁵³ Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 92-95.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 95.

⁵⁵ Cosmin Popa, *Intelectualii lui Ceaușescu și Academia de Științe Sociale și Politice 1970-1989*, Editura Kronika, București, 2018, 352 p.

Pe lângă acestea mai existau și Școlile Interjudețene de Partid, care acopereau nevoia de cadre de la nivel local, toate bine ancorate în realitățile ideologice ale regimului și cu atribuții clare în șlefuirea elitelor politice locale⁵⁶. De fapt, învățământul de partid nu era altceva decât o alternativă la învățământul public. Acesta era un instrument prin care Partidul-Stat se contura pe sine, creându-și în egală măsură propria rezervă de cadre.

Toate aceste instituții „educative” aveau, în esență, menirea de a pregăti cursanții „în spiritual devotamentului față de democrația populară și socialism, în spiritul urii neîmpăcate împotriva provocatorilor de război și a uneltelor lor, împotriva claselor exploatare, a celor care răspândesc zvonuri”⁵⁷. Cuvintele aparțin lui Gheorghiu-Dej și sunt elocvente pentru spiritul existent acolo și pentru tiparele ideologice și comportamentale inoculate cursanților pentru a fi transmise mai departe „oamenilor muncii”.

Pornind de la aserțiunea lui Dej, sesizăm o dată în plus importanța cunoașterii lumii interioare a nomenclaturii comuniste și a prelungirilor sale postdecembriste. Putem astfel naviga mult mai bine atât în lumea trecută, cât și în cea prezentă. Aprofundând lucrurile, putem cuprinde mai lesne modul de funcționare a regimului comunist în România și permite cercetătorului să înțeleagă profilul complex al acestei lumi și a mecanismelor interne ale partidului unic. Apoi, întrucât prelungirile postdecembriste ale nomenclaturii comuniste sunt evidente acum, ne poate ajuta să înțelegem mai bine sensurile democrației românești din ultimele aproape patru decenii și să avem posibile explicații pentru ceea ce se întâmplă în prezent.

Nu mai este un secret faptul că elitele politice postdecembriste sunt legate intrinsec de nomenclatura comunistă. Destinele multora dintre aceștia sunt strâns relaționate cu învățământul ideologic din perioada comunistă. Poate cele mai explicite trimiteri la continuitățile invocate le regăsim la Raluca Groșescu, cea care dezvoltă o explicație coerentă asupra relaționării noilor elite românești din anii 1990-2010 cu nomenclatura regimului comunist⁵⁸. Ei i se adaugă alți autori cu reușite remarcabile din această perspectivă, ca Marius Tudor și Adrian Gavrilăscu⁵⁹, precum și Laurențiu Ștefan⁶⁰.

Subiectul nomenclaturii comuniste este unul incitant și rămâne una dintre opțiunile de cercetare viitoare care merită a fi dezvoltate. Lucrurile încep, totuși, să fie din ce în ce mai bine conturate din perspectiva cuprinderii și înțelegerii dimensiunii educaționale a acestor instituții de educație comunistă⁶¹.

⁵⁶ Vezi în acest sens Sorin Radu (coord.), *Învățământul de partid și școlile de cadre în România comunistă. Context național și regional*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014.

⁵⁷ N. Ionescu-Gură, *Sovietizarea României. Republica Populară Română 1948-1950: transformări instituționale*, BIC ALL, București, 2005, p. 249.

⁵⁸ R. Groșescu, *Les communistes dans l'après-communisme. Trajectoires de conversion politique de la nomenklatura roumaine après 1989*, Michel Houdiard, Paris, 2012.

⁵⁹ M. Tudor, A. Gavrilăscu, *op. cit.*

⁶⁰ L. Ștefan, *Patterns of Political Elite Recruitment in Post-Communist Romania*, Ziua, București, 2004; Idem, *Who governs Romania?*, București, Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale, 2012.

⁶¹ Vezi în acest sens și Gabriel Asandului, *Învățământul de partid în România comunistă. De la Universitatea muncitorească la Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu” (1945-1966)*, în *Anuarul institutului de istorie A.D. Xenopol*, Iași, 2012; Idem, *Party studies in Communist Romania. The Superior School of Social Sciences Andrei Aleksandrovici Zhdanov (1948-1958)*, în *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu, Series HISTORICA*, Cluj-Napoca, 2013; Idem, *Școlile de cadre ale PCR din teritoriu în primii ani postbelici (1945-1948)*, în Sorin Radu (coord.), *Învățământul de partid și școlile de cadre în România comunistă. Context național și regional*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014.

Nomenclatura era, așadar, clasa privilegiată a totalitarismului comunist din România. Putem afirma, fără a greși prea mult, că în esență ea era alcătuită din cei care controlau pe diferite paliere destinele și funcționarea statului comunist. Ei aveau însă o viață dublă. Una văzută și una mai puțin vizibilă. Cea de-a doua era imposibil de cunoscut de către cetățeni și se apropia de mult hulițele standarde „imperialiste occidentale”. De fapt, ei cunoșteau multe dintre metehnele statului comunist pe care le asumau și eludau în egală măsură. Le asumau de fațadă, dar le și ocoleau, căutând să evadeze într-o geografie exclusivistă a nomenclaturii, după cum o numea Vladimir Tismăneanu⁶². Acolo aveau acces la magazine proprii, tratamente medicale inaccesibile populației obișnuite, locuințe mari și spațioase la care ceilalți membri ai societății nici nu puteau visa, acces la publicații din afara țării, posibilitatea de a călători și de a se școli unde doreau, acces la tehnologie și îmbrăcăminte occidentală de ultimă generație.

Pe lângă ei se bucurau de un statut preferențial și familiile acestora. Partenerii de viață ai membrilor nomenclaturii beneficiau de același context, iar copiii lor plecau nestingheriți la studii inclusiv în mult criticatul occident „decadent”.

Despre existența nomenclaturii, a privilegiaților regimului, nu se discuta în comunism întrucât această categorie nu exista oficial. Orice referire la aceasta era ocultată, interzisă chiar, iar documentele în care se discuta despre ea erau considerate secret de stat. Comunismul rezolvase existența claselor sociale prin desființarea lor și, nu-i așa, toți oamenii erau egali. Exploatarea „omului de către om” era considerată o relicvă a trecutului, exploatatorii dispărând în concepția ideologiei comuniste odată cu eliminarea vechiului regim capitalist.

O bună perioadă de timp nomenclatura s-a manifestat destul de discret, fără a epata sau a ieși în evidență. În ultima parte a regimului comunist din România însă, noile generații de nomenclaturisti, unii cu alură gorbaciovistă, alții occidentalizați, au ieșit tot mai mult din umbra ideologicului și propagandei. Ei doreau să-și exercite puterea în văzul lumii, să epateze, întrucât încetau să mai fie pe aceeași lungime de undă cu liderul suprem, paznicul ideologic al purității comunismului românesc. Aproape putem spune că această nomenclatură era suficient de puternică și de familiarizată cu viața de tip occidental, încât nu era foarte deranjată de prăbușirea regimului pe care îl serviseră până în acel moment.

Oportunitatea pentru ei a venit în 1989, când aproape toți s-au dezis de Nicolae Ceaușescu, devenind reprezentanții capitalismului „cu față umană” și care au condus mai apoi România după decembrie 1989⁶³. Peisajul public decizional postdecembrist a fost populat masiv de vechea nomenclatură comunistă, devenită noua clasă politică adeptă a principiilor capitalismului. Un capitalism învățat, desigur, pe băncile Academiei „Ștefan Gheorghiu”⁶⁴.

Putem spune, așadar, că există o tipologie a nomenclaturistului. În primul rând acesta intuia/intuiește foarte bine oportunitățile. El era/este interesat de accesul în cercurile cele mai selecte ale puterii în vederea obținerii de privilegii și a face tot posibilul pentru menținerea lui acolo cu orice preț. Chiar cu prețul lichidării comunismului, atunci când au fost sesizate slăbiciunile irefutabile ale acestuia. Nomenclaturistul apare apoi ca stâlp de nădejde al noului regim, avid de schimbare, dornic în fapt de a-și menține privilegiile. Acest lucru s-a și întâmplat,

⁶² V. Tismăneanu, *Lumea secretă a nomenclaturii*, Editura Humanitas, București, 2012, p. 13-23.

⁶³ M. Tudor, A. Gavrilă, *op. cit.*, p. 42; Laurențiu Ștefan, *Patterns of political Elite recruitment in Post-Communist Romania*, p. 43; R. Groșescu, *Traectorii de conversie politică a nomenclaturii din România. Spre o taxonomie a partidelor create de fostele elite comuniste*, în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*, vol. II, Polirom, Iași, 2007, p. 199-230.

⁶⁴ Gh. Crișan, *op. cit.*; Fl. Dobre, *op. cit.*

de altfel, în România. În fața acestui mănunchi de interese, Nicolae Ceaușescu nu a avut de fapt nicio șansă. Această tipologie a fostului nomenclaturist comunist, de nivel mai mare sau mai mic, devenit proaspăt democrat postdecembrist, a fost și este foarte prezentă în peisajul public după schimbările din decembrie 1989.

Extrem de adaptabil, acesta s-a acomodat celor mai vitrege și neprevăzute situații. Dacă a reușit sub Nicolae Ceaușescu de ce nu ar izbândi după dispariția acestuia. El nu a putut fi distrus, a luat în timp diferite forme, permanentizându-și astfel existența și influența, ba, mai mult, a crescut și s-a extins în permanență.